

Vaderna Gábor

MÉDIA, MARKETING, POÉTIKA

Petőfi Sándor: Költő lenni vagy nem lenni

Költő lenni vagy nem lenni

Légy átkozott, te átkos pillanat,
Melyben fogantatám,
S te, melyben kinnal a kín emberének,
Költőnek szült anyám!
Oh, költészet, te a
Gyanútalan szív csalfa pókhálója,
És azután foglyodnak
Olly irgalomtalan fojtogatója!

Véreből már te oly sokat szivál,
Mérges fulánku pók!
De szálaid bármillyetén kuszáltak,
Még elszaggathatók.
Letépem azokat,
Bármint keresztülszötték-fonták szívem,
S ha összenőttenek már:
Úgy velök együtt szívem is kitépem!

De véreből e gyilkos férget én
Többé nem hizlalom,
Ugyis mi lenne a kiszívott, elfolyt
Vérért a jutalom?
Dicsőség legfőlebb,
Ez a szem fényét elvakító semmi;
És még az is nagy kérdés:
E semmi is fog-e jutalmam lenni?

Széles folyódon úszom ezután,
Oh, mindennapiság!
Ballagsz velem majd, és csendes folyásod
Sziklák közé nem vág.
Nem lesz hirem, nevem,
Tán a boldogság karjai sem várnak,
De lesz mégis nyugalmam,
S a nyugalom fele a boldogságnak. – –

És elnémuljak mindörökre hát?
Egy hangszer életem;
E hangszer ép még, s azt, mint elromlottat,
A szögre föltegyem?
Hallgasson örömem?
Ne légyen hangja többé fájdalomnak?
Hallgathat-e a tenger,
Midőn hullámin szélvészrek rohannak?

Nem, költészet, nem hagylak el soha,
Mert nem hagyhatlak el!
Táplálni foglak a gyötört kebelnek
Legforróbb vérivel.
Nem bánom: tépj, eméssz,
Másoktól meghallgattatást sem várok,
Azért éneklek, költök,
Míg végső csepp vérem ki nem szivárog.

A Pesti Divatlap 1845. július 3-i száma a korabeli Petőfi-kultusz egyik fontos dokumentuma. Az itt megjelent anyagok talán nem is önmagukban erősek, hanem együttes hatásuk lehetett megdöbbentő. Szokás szerint megjelent a lapban egy-két vers a segédszerkesztőtől (a *Költő lenni vagy nem lenni* és a *Piroslik a kecskerágó...*), a lap lehozta a pályatárs Lisznyai Kálmánnak *Petőfi Sándorhoz* című költeményét, melyben a fiatal barát összegzi Petőfi addigi (alig több mint egy éve tartó!) pályáját; s e lapszám mellékleteként jelent meg Barabás Miklós fiatal Petőfit ábrázoló kőrajza, amely végre arcot adott a korszak irodalmi hőséneke, botrányhőséneke.¹

1 *Pesti Divatlap*, 1845. Nyárhó [július] 3. (5.14), 421–422; 430–432; 435.

Barabás ekkor a fővárosi portréfestészet leginkább foglalkoztatott művésze. Művészábrázolásaiban általában egyszerre van valami szigorúság, komolyság és szertelen fesztelenség. A Petőfi-rajz komoly, kicsit felfelé függesztett tekintetét a haj szabályozhatatlan sörtéi ellenpontozzák, a nemzeti viseletet a polgári nyakkendő, a szálfaegyenes derekat a kicsit biccentő fejtartás. Ez a finom ellentétezés összhangban állt az ideális művésztől alkotott korabeli nézetekkel: a szabályos szabálytalanság esztétikai dilemmájával.²

Azért érdemes ezt előljáróban hangsúlyozni, mivel a lapszám már eleve többféle Petőfit mutat meg. A két közölt vers nem ugyanazt a költőt mutatja. A kritikai kiadás magától értetődőnek veszi, hogy a Petőfi-verseket a szerkesztő, Vahot Imre választotta.³ Lehetséges persze, hogy Petőfi is beleszólt a döntésbe, miként úgy sejtjük, hogy Barabást is személyesen instruálta.⁴ Mindegy is, melyikük volt. 1845-től már nem a népköltő Petőfit kívánták közös lapjukban megmutatni, hanem azt az embert, aki szédületes gyorsasággal ontja magából a legkülönbözőbb verseket. (Kis pontosítás: hogy mit is jelent az állítólag Vahot Imre által kitalált és felfuttatott népköltőimázs, arra igen ritkán kérdezzük rá. Pedig közel sem egyértelmű, hogy csakis a népszínművek karakterfigurája lehet, amennyiben a népköltő egyszerűen az a költő, aki széles néptömegeknek ír, aki széles olvasóközönséget szolgál ki.) A *Költő lenni vagy nem lenni* a tépett lélek korlátozhatatlan romantikus zsenije (egyfajta magyarázat hát arra, hogy miért is ömlenek a versek ebből az emberből), a *Piroslik a kecskerágó...* pedig zavarba ejtő népies zsáner fojtott erőszakkal, nem szabályozott szexualitással.

Ha innen nézzük, akkor Lisznyai versének közlése is ehhez az arcadáshoz, a költő ilyenén értelmezéséhez illik.⁵ Ez ugyanis összefoglal, sőt, esendő egyszerűséggel még a követett médiastratégiát is felfedi (mintegy a gyengébbek kedvéért):

- 2 *Arc poetica. Petőfi Sándor életében készült képmásai*, szerk. KALLA Zsuzsa, összeáll. ADROVITZ Anna, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2012, 40–43. Barabás értékeléséhez lásd VESZPRÉMI Nóra, *Barabás*, Corvina, Budapest, 2009 (Magyar mesterek).
- 3 *Petőfi Sándor összes költeményei (1844. szeptember–1845. július)*, s. a. r. KERÉNYI Ferenc, Akadémiai, Budapest, 1997 (Petőfi Sándor összes művei), 456.
- 4 *Arc poetica*, 42.
- 5 Lisznyai és Petőfi kapcsolatához lásd SZILÁGYI Márton, *Az íróvá válás mikrotörténete a 19. század első felében. Lisznyai Kálmán és az „irodalmi gépezet”*, Reciti, Budapest, 2021 (Vitae 3.), 55–75.

Méltó társa valál Vahot
 Imrének,
 Az igazi magyar élet
 Hívének.
 Mert ha talán tirajtatok
 Állana,
 Még Jupiter is atillát
 Hordana.
 S a széles ég magyar divat-
 Lap volna,
 Mellyben honfidalt Szent Dávid
 Dalolna.
 Forró napsugár lenne a
 Pennája,
 A holdvilág tintatartó,
 S tintája
 Piros hajnal, és betűk a
 Csillagok,
 Hogy hazánknak üdvet írna
 Általuk!.....⁶

Az Életképek (a rivális divatlap) munkatársa – reflektálva a különböző médiagyakorlatok együttállítására is – Lisznyai versét így kommentálja:

Legalább van egy dolog, miben a' fiatalabb írói nemzedék valóban követésre méltó példát mutat sok veteranusnak és sokaknak saját fiatal bajtársai közül is; ők egyre-másra küldözgetik egymásnak a' magasztaló leveleket, mellyek vitelbérét a' közönség fizeti, nyilvános tanúságául, milly nagy egyetértésben élnek egymással, míg némelly mások az érintettek közül legfőbb kedvöket a' perpatvar-kodásban látszanak lelni. Egyébiránt a' jelen versezet a' költőnek a' lap mai számához csatolt arczképét kíséri.⁷

A *Költő lenni vagy nem lenni* tehát ebben a médiakontextusban helyezhető el. A vers a költő rajzolt képe mellé írott önarcképként olvasható,

6 Figyelemre méltó még ehhez Vahot Imre szerkesztői jegyzete: „Ezen jellemző költemény után, mellyben szerző e lap szerkesztőjét is kitüntetésre méltatá, fölösleges volna Petőfi Sándornak jellemrajzát, külön rovatban megírunk. Itt fölötte híven van festve génialis barátunk szellemi arczképe.”

7 Vas Andor [HAZUCHA Ferenc], Hirlapi ör, Életképek, 1845. július 12. (3.2.2): 59–63. Itt: 60.

miközben a lap számos gesztusa próbálja egy olyan társas helyzet arculatát létrehozni, ahol teljes természetességgel és a szemünk előtt épül fel a fiatal költők közötti kapcsolati háló. Petőfi pár hónappal későbbi *Úti jegyzetei*ben még rá is tesz egy lapáttal, amikor ezt a helyzetet vázolja fel:

A búcsúlakomán részt vett pesti pajtásaimon kívül egypár vidéki költőkollégám is, kik azért voltak akkortájban Pesten, hogy magokat egyik-másik divatlapszerkesztő által levetessék. Hja, mikor az olyan szép, ha az embert Barabás lepingálja, s a szerkesztők aztán küldik szét az egész magyar hazá...nak némely helyére, s a közönség bámulva kiált föl:

– Tehát ilyen ő?!⁸

Barabással festetni tehát rangot ad (természetesen Petőfi, bár ezt nem mondja, előttük jár), s a közönség (az odaértett értelmezői közösség), mintha egyetlen szubjektum volna, bámulja a megvalósítást.

Van némi célzatosság abban, hogy eddig az arckép, arcadás, arculat kifejezéseket használtam. Természetesen Paul de Man klasszikus tanulmányaira utaltam ezzel, ahol az amerikai irodalmár azt fejtegette, hogy a *prosopopoeia*, az arcadás (közismertebb nevén: a megszemélyesítés) alakzata az olvasásban már eleve magában hordozza az arcvesztés lehetőségét is, s „lehetetlenné teszi a referencia és jelentés közti megkülönböztetést, amin pedig minden szemiotikai rendszer alapszik”.⁹ Nem kell kiterjesztenünk a problémát az olvasás általános elméletévé,¹⁰ hogy belássuk, szinte magától értetődő: minden arcadás mögött olyan társadalmi gyakorlatok, esetünkben médiatechnikák állnak, melyek – konstruált voltukból kifolyólag – már eleve értelmezésre szorulnak. Talán ezért is van, hogy a művészet történetében többnyire (de csak többnyire) azok az alkotások bizonyultak maradandónak, melyek ma-gukban hordozták az újra- és újraértelmezés lehetőségét.

8 PETŐFI Sándor, *Úti jegyzetek = Petőfi Sándor összes prózai írása és levelezése*, s. a. r. SZALISZNYÓ Lilla – ZENTAI Mária, Osiris, Budapest, 2022, 237–254. Itt: 238.

9 Paul de MAN, *Hypogramma és inskripció = Uő., Olvasás és történelem. Válogatott tanulmányok*, vál. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, ford. NEMES Péter, Osiris, Budapest, 2002, 395–432. Lásd még Paul de MAN, *Az önéletrajz mint arcrongálás*, ford. FOGARASI György, Pompeji 1997/2–3., 93–107.

10 Így tett például Bettine MENKE, *Prosopopoeia. Stimme und Text bei Brentano, Hoffmann, Kleist und Kafka*, München: Wilhelm Fink, 2000. Bettine MENKE, *Ki beszél? A beszélő arc alakzata a retorika történetében*, ford. TÖRÖK Ervin = *Figurák*, szerk. FÜZI Izabella – ODORICS Ferenc, Gondolat–Pompeji, Budapest–Szeged, 2004, 87–118.

De miként találhatunk rá azon műalkotásokra, melyek ebben az értelemben nyitottak az értelmezésre? Sejtethjük, hogy Lisznyai verse nem tartozik ezek közé, míg Barabás rajzára vagy Petőfi versére még ma is érdemes ránézni. A továbbiakban a *Költő lenni vagy nem lenni* rövid elemzésével mutatom meg a Petőfi-vers egyik sajátos poétikai eljárását, mely szoros összefüggésben áll a korabeli társadalmi és médiakörnyezettel, s amely a Petőfi költészetében másutt is rendre visszatér.

Kiindulásképpen hadd idézzek fel két merőben eltérő értelmezést. Az egyiket Horváth János írta nagy Petőfi-könyvében. Bekezdésnyi verselemzésének első felét hozom:

A képzelet hordja elő a költemény anyagát, többnyire képes beszéd formájában, mit aztán ötlet, asszociáció és szerkesztési ügyesség lendületes, tagolt egésszé igyekszik kikerekíteni. Megvan a kép: a költészet mérges fullánkú pók. E képnek már önmagában van bizonyos anyagtenyésztő ereje: a csalfa pókháló, melyben vergődik az áldozat, az eltökéltség a fojtogató fonalak leszaggatására, vagyis egyenes beszédre áttérve: lemondás a költői hírnév csábításairól a mindennapiság kedvéért: mindez, mint találó szemlélet és lírai fordulatok lehetősége benne rejlett a szerencsésen talált metaforában.¹¹

A másikat egy kortárs, Hazucha Ferenc írta Vas Andor álnéven egy olyan cikkben, melyben divatlapokat szemlézett ironikus stílusban. Ennek idéztük korábban a Lisznyai-verset taglaló részét, idézzük most, mit írt a Petőfi-versről:

„Költő lenni vagy nem lenni” költeményben Petőfitől azon könnyű verselést találjuk, mely e’ fiatal és jeles tehetségű költő műveit olly kedveltekké teszi, ámbár lehetlen benne azon pongyolaságot nem hibáztatnunk, mely itt már nemcsak a’ külformában, de a’ gondolatban is mutatkozik: a’ költészet a’ gyanutalan szív csalfa pókhálójának mondatik, ’s azután, hogy foglyát irgalomtalan fojtogatja, ők nem tesszük fel a’ pókhálóról, hogy valakit fojtogatni tudjon, ezt csak a’ pók teszi, melyre költő a’ második versszakban át is tér, mondván: „Véreből már te olly sokat szíval’ ” stb.¹²

11 HORVÁTH JÁNOS, *Petőfi Sándor*, Pallas, Budapest, 1922, 153–154.

12 Vas Andor [HAZUCHA]: Hirlapi őr, I. m.

A vers nyitó képét egészen másképp értik. Míg Hazucha fennakad azon, hogy az első két szakaszban Petőfi előbb a költészetet pókhálónak nevezi, majd rögvest másképp szólítja meg (itt már póknak tartja), addig Horváth azért nem vesz észre ellentmondást, mert a képet valamiféle anyagi burjánzásban látja. Azaz: Hazucha képzavart talál, míg Horváth a modernitás asszociációs képi építkezését észleli Petőfinél, s ehhez némi alkotáslélektani háttérrel vázol. Horváth úgy menti a képet, hogy szerinte a pók (a költészet ezzel azonos) eleve olyan kép, mely magával hoz bizonyos konnotációkat, mint például az egyént sűrűn körbefogó hálót. Ezt nevezi Horváth „anyagtenyésztő erő”-nek. Azt állítja, hogy Petőfi nem egy képet akart létrehozni, mely leírja költői helyzetét, hanem egy szemléleti formát, egy romantikusan megformált másik, alapvetően képi világot, mely érzékvé teszi költői dilemmáját.

Hazucha természetesen nem tudhatta a szimbólumalkotás esztétikai programja felől olvasni a verset. Számára – ez kiderül az idézett bekezdésből – egy kép egy fenoménre vonatkozhatott. Ez a jelentésadás persze nem feltétlenül egyértelmű: egy kép lehet sejtelmes, egy kép lehet akár felfejthetetlen is (s ebben az értelemben többértelmű). Azt viszont nem tehetjük meg, hogy egy fenoménhez hol ilyen, hol olyan képet rendelünk, mindenféle önreflexió nélkül. Hazucha utal is Petőfi „könnyű verselés”-ére, azaz arra, hogy lazán és könnyedén folyik a dikció, szinte a köznapi nyelv felé közelítve a költészetet, s eközben szinte észrevétlenül csúszunk át egyik képről a másikra. Horváth János, aki képi szemléletet érzékelt itt, ezt a könnyen folyó dikciót már inkább találékony-ságnak látta, amikor szinte tautologikusan ismételte: a „*találó* szemlélet [...] lehetősége benne rejtlett a [...] *talált* metaforában”.

Sajnos Hazucha Ferenc innen nem folytatta tovább a vers olvasását, megelégedett ezzel a szúrással. Horváth pedig egyre jobban belebojnyolódik a lélektani elemzésbe. Végző soron arra jut, hogy Petőfi érezte, hogy ez a „talált metafora” nem elegendő egy költeményhez, ezért kénytelen volt szétrobbantani érzelmi kitérésekkel, hogy aztán visszaterhessen a kiinduló metaforához:

De a költemény (*Költő lenni vagy nem lenni*) első nagyobb fele csak ez egy metafora lírai kiaknázása. A négy első versszakkal kifejtődik, amit a rosszkedvtől sugalmazott képzelet első lendülete talált. Ez maga elég anyag lehetne egy költeményre, s a lemondás fordulata, ha kellő erővel és súllyal fejeztetik ki, befejezésnek is alkalmas volna. Csakhogy a lemondás vágya inkább csak útközben kipattant

ötlet, mint eleve eltökélés, épp ezért lírailag lagymatag hatású. Érzi a művész e belső befejezetlenséget, s ebből merít ösztönzést egy befejező, kikerekítő lendület leleményére. S miben találja meg? Abban, ami őt mindig képes felvillanyozni, s ami egyszersmind a belső egyensúly létesítésének egyik legelemibb módja: az ellenkező végletbe való átriadásban. Jön a líraiságot felverő kérdések özöne: hát mindörökre elnémuljak? szögre tegyem ép hangszeremet, életemet? örömemnek, fájdalomnak többé ne legyen hangja? Hallgasson a tenger, ha szélvészek zavarják? S reá az immár valóban lírai nyomatékkel szólható, bevégző felelet, mi egyúttal új szemponttal fordul vissza a kezdő metaforához, s annak eredeti lírai tartalmát egy új, valóban őszintébb emócióval szorítja ki.[.]¹³

Horváth szerint a vers kiinduló ötlete kezd ellaposodni, mire Petőfi – lelki alkatához híven – végletes ellentétbe csap, s amikor az utolsó szakaszban visszatér a „kezdő metaforához”, akkor már egy másik értelemben, mintegy korrigálva hozhatja azt elő. Csakhogy a vers valójában nem is feltétlenül fordul vissza a „kezdő metaforához”, így nem biztos, hogy Horváthnak van igaza. A vers elején ugyanis valóban egy vérszívó pók tűnik fel, s a költő épp azért tépi ki a helyéről szívét, hogy a költészet pókfonalait elszaggassa (azaz megszabaduljon a költészet-től). Az utolsó versszakban, amikor váratlanul mégiscsak hűséget fogad a költészetnek, akkor utolsó csepp vérét is felajánlja. Ezt a vért azonban nem kiszívják, hanem „szivárog”, a pókról és fonalairól pedig szó sincsen. Horváth gondolhatta, hogy Petőfi egyszerűen kihagyta a kép újrafogalmazását – s ugyan hova máshova térhetett vissza? Amennyiben viszont komolyan vesszük Hazucha kritikái észrevételét, s jobban figyelünk a szöveg tropikus elmozdulásaira, akkor arra is gyanakodhatunk, hogy a pók egyszerűen eltűnt, kikopott a versből.

Térjünk vissza az első versszakhoz egy pillanatra! A vers egy átokkal indul. A költő mintha keresné, hogy mit is átkozzon meg. Először a fogantatás, majd a születés pillanatát hozza elő. Csakhogy e két pillanat egyáltalán nem ugyanaz. Közös mozzanat persze, hogy mind a kettő a költő létrejöttéhez vezetett el, különbség van viszont a két pillanat érzelmi mivoltában. A szülés fájdalommal (és ebben a korban még komoly veszélyekkel) jár, s a vers a szülési fájdalmakat azonosítja is a születő költő szenvedéseivel: „kínnal a kín emberének, / Költőnek

szült anyám!” A fogantatásról ugyanakkor nem mond semmit. Vajon hasonló fájdalommal járt? Aligha. Ha nem sodor el minket a lendületes dikció, s utánagondolunk e pillanatnak, akkor egészen másra is gondolhatunk, mint amit a következő sorok fejtegetni kezdenek: örömré, eksztázisra, mámorra. Ezek a költészetnek a másik, a versben rejtett arcát mutatják. Mind a kettő hagyományos felfogás: a költő mint az átlényegülés platonista művésze és a költő mint önnön sorsa és tehetősége által megvert ember, aki szemben áll a társadalommal, sőt az emberiséggel. Az első ecsetvonás még másik arcot sejtetett, mint a második, melyet Petőfi erős vonással ráhúzott.

A költészet ezek után lesz pókháló, majd pók. Ismét kettősség, mely nem feltétlenül ugyanabba az irányba visz. A pókháló fojtogat, a pók kiszívja a vért. Hogy itt valóban párhuzamosan fut két metafora ugyanarra a jelenségre, mutatja, hogy a megoldás is párhuzamos lehet: a pókhálót leszaggatja, a vérszívást pedig a szív kitépésével oldja a meg a költő. (Ha már fájdalom volt az első szakaszban, akkor ez fájdalom lesz a javából.) Tehát a vers felütése egy csonka párhuzam vagy kétosztatóság, melynek az egyik tagja kétféle párhuzamos metaforára bomlik, melyek szorosan összefüggenek ugyan (mint a pók a fonálával), mégis eltérő megoldásokat tesznek lehetővé a szenvedő szubjektum számára.

A harmadik és negyedik szakasz azt mutatja meg, hogy mi fog történni, ha a költészet – akár pók, akár háló – eltűnik a költő életéből, az utolsó két szakasz pedig visszafordítja a gondolatmenetet, s mégis a költészet megtartása mellett dönt. Persze szükségszerű is ez a visszalépés: egy költő egy versben éppen költészete által szabadulna a költésztől. Ez lehetetlen. A szöveg retorikai teljesítménye épp ennek a belátásán és a belátás színre vitelén múlik.

A harmadik szakasz a költészet jutalmáról beszél. A létige főnévi igenévi alakja, mely a címben is szerepel, összerímeli teljes ellentétével: lenni és semmi. Egy sorozaton megyünk végig, a gördülékeny dikció itt is löki előre a verset, s könnyedén siklunk át egyik fogalomról a másikra. A jutalom nem más, mint dicsőség, a dicsőség semmi, és ez a semmi sem fog „lenni”. A vers címe a létezés vagy nem létezés hamleti dilemmáját a költőként létezés vagy nem létezés dilemmájává tette. Itt a létezés a semmivel áll szemben: az egyetlen létezési mód eredménye nem más, mint a nem létezés. A hírnév dicsőségének büszke visszautasítása persze szintúgy költői közhely. Ne feledjük, hogy a vers a *Pesti Divatlap*ban jelent meg, mely éppen a megjelenés lapszámában is erős gesztusokkal hozza létre a Petőfi-figurát. Tehát ha a költői megszólalást Petőfire értjük

(ezt könnyen megtehetjük), akkor itt valami olyasmit utasít vissza (vagy panaszkodik a hiányáról), ami neki akkor és ott, azon a bizonyos két lapon, ahol a vers olvasható, éppenséggel létezik. Úgy jelenti be hát a *semmit*, hogy az olvasó mégis *valamit* érzékelt, úgy indulna a nem létezés felé, hogy létezését az olvasott sorok is bizonyítják.

A negyedik szakaszban lép távolabb a költészettől. Eddig csak fenyegetett, itt meg is teszi. A költészettel szemben a „mindennapiság” áll. Itt nyilván a nem költő ember hétköznapijai, hiszen a költő átka éppen az, hogy nem képes szabadulni művészetétől. A problémához képek is tartoznak: a mindennapiság folyó, majd ebben úszik a beszélő, nyugodtan, lassan („csendes folyásod / Sziklák közé nem vág”). A szakasz utolsó négy sora zavarba ejtő. Itt arról olvashatunk, hogy nem lesz része hírnévben (ez még érthető is az előző szakasz alapján), de felveti, hogy boldog sem lehet („Tán a boldogság karjai sem várnak”), majd még ezt is korrigálja, mert ekkor nyugodt lesz, és „a nyugalom fele a boldogságnak”. Hogy is van ez? A költő el van átkozva, anyja költőnek, azaz: szenvedésre szülte (1. vsz.); ha szenved, akkor nem boldog; s mivel költészetre született, ezért nem lehet boldog a költészet nélkül (4. vsz.); azaz mégiscsak félig boldog lehet, mert a mindennapiság folyóján úszva nyugalomra lel. Ez az a pont, ahol szükség van arra, hogy újradefiniálja a fogalmakat. Mire eljutottunk idáig, összekuszálódtak a szálak: annyi ellentmondás, annyi eltérés történt e pár szakaszban, hogy ideje rendet tenni. Mintha a vers folyamatos meghatározási kényszerben lenne, ám mintha minden sor negligálná-felülírná a korábban mondottakat.

Az ötödik szakasz új metaforát, a költészet egyik toposzát hozza: „Egy hangszer életem”. Ezek szerint nem egyszerűen szenvedő költőnek született a beszélő, hanem ő maga volna a költészet. Köz hely Petőfi-vel kapcsolatban, hogy életútja nehezen választható el költészetétől. Ez nemcsak gondosan összerakott s szinte napra pontosan adatolható életrajzával hozható összefüggésbe, hanem – az emlegetett médiakörnyezet mellett – azzal, hogy Petőfinak számos olyan verse van, ahol a költő maga költészet, azaz: a szubjektum azt tételezi, hogy a vers valamiképpen saját magának kiáramlása a világba.¹⁴ E versben ugyanakkor figyelemre méltó, hogy itt ismét felbukkan a költészetnek az az

14 Margócsy István ezt – az angol romantikus Shelley nyomán – „kihallgatott magánbeszédnek” nevezte. MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor. Kísérlet*, Korona, Budapest, 1999 (Klasszikusaink), 104–110. A kifejezés némileg Shelley után lett közkeletű: John Stuart Mill írt róla *What is poetry?* című esszéjében (1833). A fogalom (overheard utterance) magyar fordítása némiképp persze leegyszerűsítő is. Lásd Lisa LAI-MING WONG, *A Promise (Over)heard in Lyric*, *New Literary History* 37. (2006/2.), 271–284.

arca, melyről az első sorokban gyorsan megfeledkezett: a költő, a hangszer ugyanis örömmek és fájdalomnak is hangot ad – mindannak, ami a szubjektumban van. A szenvedés költője mellett hirtelen újra megjelenik a mámoré. Ám a metaforizáció nem állhat le: a költő hangszer, amely nem hallgathat; a költő-hangszer tenger, amely nem hallgathat. Ez a metaforikus átsorolás még önmagában nem okozna problémát, ám e tenger azért nem hallgat, mert rajta szélvészrek (nyilván: érzelmek) „rohannak”. Vagyis pontosíthatunk: a költő az érzelmi hullámmását teszi költészetté.

E ponton tör fel belőle az utolsó szakasz vallomása: „Nem, költészet, nem hagylak el soha, / Mert nem hagyhatlak el!” A tenger hullámmása után visszatérünk a vér szivárgásához. Érdekes, hogy hányféleképpen folynak a dolgok a versben: a pók hatására elfolyik a vér, a mindennapiság folyója ballag, a tenger vadul hullámmzik, míg a végén a vér szivárogni kezd. Horváth Jánosnak igaza is volt, meg nem is. Igaza volt, mert a vers zárata kiegyenlítést hozott. Ugyanakkor tévedés, hogy a vers „annak eredeti lírai tartalmát egy új, valóban őszintébb emócióval szorítja ki”. Annyi történik, hogy tisztázódik a viszonya élethez és költészethez. Kiderül, hogy a költészet önmagában létezik (nincs társadalmi beágyazottsága), s átfogja a világot (öröm és szenvedés), s ez a költészet a szubjektum maga. Ugyanakkor ez az elvont fenomén felémészti a szubjektum materiális létezését: hol a szívét tépi ki helyéből, hol pedig lassan szivárog el vére, s így vagy úgy, de a szubjektum, amikor költészetté válik, akkor felszámolja a földi létezés lehetőségeit. – Neoplatonikus poétikákból ismerős gondolat ez.

És ezek szerint Hazucha Ferencnek igaza is volt, meg nem is. Igaza volt, mert észrevette, hogy a vers építkezésének az alapja egy kép más képpel való keresztezése. S bár ez elvi kérdés talán, mégis tévedett, amikor úgy vélte, hogy ez egyszerű poétikai hiba. Petőfi költészetének sajátos technikája a metaforikus újraírás. Ennek gyökerei megvoltak a magyar költészet történetében. Hogy versek sorában hogyan lehet újradefiniálni identitásokat, megtalálhatta Csokonai Vitéz Mihály vagy Kisfaludy Sándor költészetében, utóbbtól megtanulhatta a képek egymásra halmozásának (mai szóval) groteszk technikáját is, s Vörösmarty Mihálytól ismerhette, hogy a nyelvi metaforák jelentésrétegei miként feszülhetnek egymásnak egyazon képben. Petőfi akkor lépett át a Rubiconon, amikor ezeket a különböző költői technikákat egymásra halmozta, s szédületes sebességgel, olykor sorról sorra variálta, miközben

versbeszédét sok tekintetben közelítette egy kollokvialis-társalgó nyelvhasználat felé.

A *Költő lenni vagy nem lenni* már címében hamis dilemmaként mutatja meg Hamlet szavait (melyet ekkor már ebben a formában ismerhetett a közönség Vajda Péter fordítása nyomán). Mindazonáltal a költőként való létezés és nem létezés dilemmája szintúgy hamis. Hiszen nemcsak az derül ki, hogy lehet létezni nem költőként is (sőt, még némi boldogságra is szert lehet tenni ily módon), hogy a költői létezés a hírnévvel is szembesíthető, hogy a költészet okozta szenvedések egymással nehezen összeegyeztethető kínokhoz vezetnek, hanem az, hogy amennyiben a költészet a létezés helyére lép, akkor egy költemény saját pusztulását nem tudja versben, költőileg leírni, mivel az saját olvashatatlanságát is eredményezné. Saját nemlétünket nem mesélhetjük el – a lét elmondása pedig csak költőileg lehetséges.